

บทที่ 1

บทนำ

1.1.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

1.1.1. ความสำคัญของงานอุตสาหกรรมที่รับมาทำที่บ้าน

จากประสบการณ์การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมไทยในช่วง 3 ทศวรรษที่ผ่านมา โครงสร้างการผลิตและการจ้างงานได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน โดยมี การเปลี่ยนแปลงจากการผลิตเพื่อการบริโภคเป็นหลักมาเป็นการผลิตเพื่อขายและการส่งออก สัดส่วนรายได้จากภาคเกษตรกรรมได้ลดความสำคัญลงไป ในขณะที่ภาคอุตสาหกรรมและภาคบริการได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยมีอัตราการขยายตัวอยู่ในระดับสูง โดยมีอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจเฉลี่ยถึงร้อยละ 7.8 ต่อปี รายได้ต่อหัวของคนไทยเพิ่มขึ้นจาก 2,100.-บาท ในปี 2504 เป็น 68,000.-บาท ในปี 2538 ตามราคาประจำปี สัดส่วนคนยากจนของประเทศลดลงเหลือเพียงร้อยละ 13.7 ในปี 2535 เปรียบเทียบกับเป้าหมายร้อยละ 20 ที่กำหนดไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 แต่ตัวเลขการกระจายรายได้ของประเทศไทย แสดงให้เห็นว่ากลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้สูงสุด 20 เปอร์เซ็นต์แรกมีสัดส่วนรายได้เพิ่มขึ้นจากร้อยละ 54 ในปี 2531 เป็นร้อยละ 59 ในปี 2535 ในขณะที่กลุ่มครัวเรือนที่มีรายได้ 20 เปอร์เซ็นต์ต่ำสุดมีสัดส่วนรายได้ลดลงจากร้อยละ 4.6 ในปี 2531 เหลือเพียงร้อยละ 3.9 ในปี 2535 (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2540: 1) ตัวเลขดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า แม้สังคมไทยจะประสบความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจในสายตาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ แต่สังคมไทยยังคงมีปัญหาการกระจายรายได้ และเกิดความเหลื่อมล้ำทางรายได้เพิ่มมากขึ้น

อย่างไรก็ตาม คำถึงแรงงานกว่าครึ่งหนึ่งของประเทศยังอยู่ในภาคเกษตรกรรม ซึ่งจากตัวเลขการจ้างงานจำแนกตามอุตสาหกรรมในปี 2536 จึงให้เห็นว่าแรงงานภาคเกษตร คิดเป็น ร้อยละ 56 ของแรงงานทั้งหมด แรงงานภาคอุตสาหกรรมจะน้อยกว่าคิดเป็น ร้อยละ 13 ของแรงงานทั้งหมด (สำนักงานสถิติแห่งชาติ, 2536) แต่ข้อมูลที่มีอยู่ปีล่าสุด พ.ศ. 2531 ซึ่งว่า ก็มีการใช้แรงงานนอกระบบ (Informal Sector) สูงถึงร้อยละ 98 ในภาคเกษตรและร้อยละ 69 ในภาคอุตสาหกรรม (Pasuk Phongpaichit, 1992: 10)

ในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่มุ่งเน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม มักเป็นการพัฒนาภาคเศรษฐกิจในระบบ (formal sector) เช่น ระบบโรงงานอุตสาหกรรม แต่ในความเป็นจริงยังมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจอีกรูปแบบหนึ่งที่อยู่เคียงข้างกัน คือ ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (informal sector) มีลักษณะเป็นการประกอบธุรกิจรายย่อยทำในครัวเรือน ใช้แรงงานในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ ถ้าจ้างแรงงานก็มีจำนวนน้อย (เช่นน้อยกว่า 10 คน) ไม่มีสัญญาการจ้างงานแน่นอน มักไม่อยู่ในการควบคุมของกฎหมายแรงงาน มักใช้เทคนิคการผลิตแบบง่ายๆ ใช้ทุนน้อย ผู้ประกอบการและคนงานไม่จำเป็นต้องผ่านการฝึกอบรมในระบบการศึกษาที่เป็นทางการ ความแตกต่างระหว่างเศรษฐกิจในระบบและเศรษฐกิจนอกระบบ (ผาสุก พงษ์ไพจิตร, 2537: 113) แสดงได้ดังตารางที่ 1 ด้านล่าง

ตารางที่ 1 แสดงความแตกต่างระหว่างภาคเศรษฐกิจในระบบและภาคเศรษฐกิจนอกระบบ

ภาคเศรษฐกิจในระบบ (formal sector)	ภาคเศรษฐกิจนอกระบบ (informal sector)
1. ก่อตั้งลำบาก ต้องขออนุญาตและอาจมีอุปสรรคในการจัดตั้ง	1. จัดตั้งได้ง่ายๆ ไม่ต้องขออนุญาต
2. ใช้ทุนขนาดใหญ่ อาจร่วมทุนกับต่างชาติ	2. ใช้ทุนน้อย มักเป็นทุนจากคนท้องถิ่น
3. ลักษณะเป็นธุรกิจนาเงินทุน	3. เป็นธุรกิจครอบครัว
4. ใช้เทคโนโลยีซับซ้อน มักเป็นเทคโนโลยีที่นำเข้าจากต่างประเทศ	4. ใช้เทคโนโลยีง่ายๆ หรือเป็นเทคโนโลยีของท้องถิ่น
5. คนงานต้องได้รับการฝึกอบรมอย่างเป็นทางการ หรือมีระบบการฝึกอบรมของโรงงานเป็นหลักเป็นเกณฑ์	5. คนงานเรียนรู้ทักษะด้วยตนเอง ไม่ต้องได้รับการฝึกอบรมเป็นทางการ ไม่ต้องผ่านการศึกษาสูง
6. อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของทางการทั้งด้านการคุ้มครองแรงงานและกฎเกณฑ์การก่อตั้งโรงงานอุตสาหกรรม	6. ไม่อยู่ในกฎเกณฑ์การควบคุมของทางการ

ในอนาคตอันใกล้นี้ งานอุตสาหกรรมที่รับมาทำที่บ้าน (homebased industries) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการทำงานนอกระบบ จะยิ่งมีความสำคัญอย่างต่อเนื่องต่อกระบวนการพัฒนาอุตสาหกรรมของไทย (Amara Pongsapich, Nitaya Katalceradabhan, Preecha Sirisawat and Ratana Jarubanja, 1991: 86-89) ทั้งนี้ การรับงานมาทำที่บ้าน (homebased works) จัดเป็นรูปแบบหนึ่งในหลายๆรูปแบบของระบบการรับเหมาช่วงการผลิต (subcontracting) (ประคิษฐ์ ชาสมบัติ, 2538: 5) เช่น การรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูปตามบ้านหรือตึกแถวในเขตกรุงเทพมหานครและชนบท เนื่องจากเป็นการรับจ้างผลิต ประกอบ เสื้อผ้าสำเร็จรูปที่ตัดตอนมาจากระบบโรงงานผู้ว่าจ้างผ่านคนกลางอีกทอดหนึ่ง ปึงอัยการผลิตบางส่วนหรือทั้งหมดผู้ว่าจ้างเป็นคนจัดหาให้ ไม่มีการทำสัญญาว่าจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร ผู้รับงานไปทำที่บ้านได้รับค่าตอบแทนเป็นรายชิ้น อย่างไรก็ตาม สามารถแยกประเภทการรับเหมาช่วงการผลิตตามลักษณะของผู้รับช่วงการผลิตได้เป็น 2 ประเภท คือ ผู้รับช่วงการผลิต ที่ทำงานในสถานประกอบการขนาดย่อม และ กลุ่มชาวบ้านที่รับงานไปทำที่บ้าน (โณสิต ปิ่นเป็อมรัมย์, 2536: 66)

ทั้งนี้ การรับงานมาทำที่บ้านสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก คริวเรือนรับงานมาจากภายนอก (exogenous) ซึ่งเป็นงานใหม่สำหรับคริวเรือน และเป็นงานที่เคชทำอยู่ในระบบโรงงาน แล้วผู้ว่าจ้างตัดตอนการผลิตหรือบางชิ้นส่วนมาให้ชาวบ้านทำ เช่น การทำแห อวน การเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป การเจียรในพลอย งานเหล่านี้ได้ไปสัมพันธ์กับตลาดส่งออกกับอีกลักษณะหนึ่ง เป็นงานที่คริวเรือนมีทักษะ ความรู้ ความชำนาญ และเคชทำใช้เองอยู่แล้ว (indigenous skill) สามารถหาวัตถุดิบจากพื้นที่ได้บางส่วน เช่น การทำไม้กวาด การทอผ้า การทำเกลือ (Amara Pongsapich and others, 1991: 77) เป็นงานที่ทำมาจากความพิเศษของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผ่านการสะสม เรือนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์มาเป็นระยะเวลายาวนาน สามารถสร้างอุปสงค์ขึ้นได้โดยตัวเนื้องานเอง จึงจึงให้เกิดการว่าจ้างและคำสั่งซื้อ (order) เมื่ออุปสงค์สินค้าเพิ่มขึ้นทำให้งานที่ผลิตขึ้นขยายตัวสู่เศรษฐกิจเมืองและการส่งออกได้เช่นกัน ซึ่งงานหัตถกรรมในคริวเรือน (handicrafts) หรืออุตสาหกรรมในคริวเรือน (Cottage Industry) มักจะดำเนินการในช่วงนอกฤดูทำการเกษตรเพื่อหารายได้เพิ่ม (ชัชอุทธร ปัญญาสวัสดิ์สุทธิ์ และ สกนธ์ วรรณวิวัฒนา, 2533: 22) เป็นธุรกิจของครอบครัวที่มีขนาดเล็ก ใช้แรงงานหนาแน่นซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัวเป็นหลัก มีการใช้เทคนิคการผลิตแบบดั้งเดิมง่ายๆ ใช้ทรัพยากรท้องถิ่น ตลาดมีการแข่งขันสูง ดังนั้น จึงสามารถเรียกการผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองในชนบทที่ชาวบ้านมีทักษะ ฝีมืออยู่แล้ว และไปสัมพันธ์กับภาคเศรษฐกิจภายนอกหมู่บ้านที่ศึกษานี้ อยู่ในลักษณะที่เป็นงานที่รับไปทำที่บ้าน (homebased works) รูปแบบหนึ่งในภาคเศรษฐกิจนอกระบบได้

การผลิตในลักษณะรับเหมาช่วงการผลิตนี้จะทวีบทบาทสำคัญต่อแรงงานและการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจและสังคมไทยในอนาคตยิ่งขึ้น เนื่องจากรัฐบาลมีแนวคิดและนโยบายในการกระจายความเจริญที่กระจุกตัวอยู่ในเขตกรุงเทพมหานครและปริมณฑลออกไปสู่ภูมิภาค โดยการกระจาย สนับสนุนและส่งเสริมอุตสาหกรรมการผลิตต่างๆ ไปตั้งในเขตภูมิภาคมากขึ้น รัฐบาลมีกลยุทธ์หลักในการพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท 2 ประการคือ กลยุทธ์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และฐานการผลิตอุตสาหกรรม และกลยุทธ์พัฒนาอุตสาหกรรมชุมชนและชนบท (จ้านงค์ พันธ์จุฑาบุตย์, 2539: 5 เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่อง การพัฒนาอุตสาหกรรมไปสู่ชนบท) โครงการที่สำคัญ ได้แก่ โครงการจัดตั้งหมู่บ้านอุตสาหกรรม (village industry) ซึ่งเป็นโครงการของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมที่ตอบสนองนโยบายการกระจายความเจริญไปสู่ภูมิภาคของรัฐบาล เป็นโครงการตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 25 พฤษภาคม 2536 มีระยะเวลา 3 ปี ระหว่างปี 2537-2539 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหมู่บ้านให้เกิดหมู่บ้านอุตสาหกรรม ที่มีการประกอบอาชีพอุตสาหกรรมในครอบครัวและหัตถกรรมอย่างเป็นระบบทั้งด้านการผลิต การจัดการ การตลาด และสามารถดำเนินธุรกิจต่อไปได้ด้วยตนเอง เพื่อช่วยยกระดับรายได้ของราษฎรในหมู่บ้าน เพิ่มการมีงานทำและลดการเคลื่อนย้ายแรงงานออกจากท้องถิ่น (กรมส่งเสริมอุตสาหกรรม, 2537: 25) โดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม จะพิจารณาคัดเลือกหมู่บ้านที่มีปัญหาความยากจนเพื่อเข้าไปช่วยเหลืออย่างต่อเนื่อง กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจะร่วมมือกับภาคเอกชนที่เป็นผู้ประกอบการอุตสาหกรรมขนาดกลางและขนาดย่อม ที่มีแนวนโยบายที่จะช่วยเหลือสังคมและมีความต้องการกระจายระบบการผลิตบางส่วนไปสู่หมู่บ้านชนบท ให้ชาวบ้านมีงานทำในหมู่บ้านแล้วป้อนกลับเข้าสู่โรงงานอุตสาหกรรม โดยในปี 2539 กำหนดเป้าหมายไว้รวม 116 หมู่บ้านทั่วประเทศ

ในส่วนขององค์กรพัฒนาเอกชน สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน (PDA) ก็มีแนวคิดในการทำโครงการธุรกิจเพื่อสังคม (T-BIRD) เพื่อแก้ปัญหาต่างๆในชนบท เช่น ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาการอพยพแรงงาน เป็นต้น โดยการเชื่อมต่อองค์กรธุรกิจจากภายนอก บริษัท รองเท้าบาจา แห่งประเทศไทย จำกัด มาประสานความร่วมมือและให้ความช่วยเหลือแก่ชาวชนบท หลายๆหมู่บ้าน ในอำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยการจัดตั้งโรงงานขนาดเล็ก ทำการผลิตชิ้นส่วนของรองเท้า และรองเท้าสำเร็จรูปให้กับบริษัทเพื่อนำไปจำหน่ายต่อ การดำเนินธุรกิจ การควบคุมและบริหารการผลิตอย่างมีประสิทธิภาพนั้นอยู่ภายใต้การดูแลของสหกรณ์

การรับงานมาทำที่บ้าน ซึ่งบางทีเรียกว่า การผลิตรายย่อย (Petty production) มีสถานภาพและบทบาทที่สามารถลดต้นทุนผันแปรในการผลิตให้กับผู้ว่าจ้างได้ เนื่องจาก ในระบบรับเหมาช่วงงานนั้น นายจ้างจ่ายค่าตอบแทนเป็นรายชิ้น จึงไม่ต้องจ่ายค่าแรงประจำเหมือนการจ้างแรงงานประจำ และ ไม่ต้องรับผิดชอบด้านสวัสดิการแรงงาน การผลิตรายย่อยๆเหล่านี้ยังมีส่วนช่วย

ตรีงระดับค่าจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมไม่ให้สูงขึ้น ทำให้จ่ายค่าการผลิตซ้ำและการสะสมทุนของนายทุน (Lowin, 1985: 108-109) ประเด็นสำคัญ ปัจจุบันกฎหมายคุ้มครองแรงงานและสวัสดิการยังไม่สามารถครอบคลุม แรงงานนอกระบบเหล่านี้ ดังนั้น จึงพบว่า ธุรกิจการผลิตต่างๆ นิยมใช้ระบบการรับเหมาช่วงการผลิตออกไปให้ครัวเรือนรับไปทำ โดยอาจว่าจ้างแบบจัดหาวัตถุดิบให้บางส่วนหรือทั้งหมดและ ว่าจ้างแบบไม่จัดหาวัตถุดิบให้ เมื่อระดับค่าจ้างแรงงานในเมืองสูงขึ้น การกระจายงานไปสู่ผู้ผลิตรายย่อยๆ นี้ จึงเป็นการปรับตัวของอุตสาหกรรมเพื่อแสวงประโยชน์จากศักยภาพทั้งด้านแรงงาน วัตถุดิบ และอื่นๆ เพื่อลดต้นทุนด้านแรงงานและที่จะเพิ่มความสามารถในการแข่งขันกับต่างประเทศให้สูงขึ้น

กอปรกับเมื่อพิจารณาในภาคเกษตรกรรมที่ประสบปัญหาความเหลื่อมล้ำทางรายได้ ทำการเกษตร ไม่ได้ผล ตูยเถิดที่คืนไป และชาวชนบทส่วนใหญ่เป็นแรงงานไร้ทักษะฝีมือ มีคุณสมบัติไม่เพียงพอที่จะเข้ามาทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่เน้นการใช้ปัจจัยทุนหนาแน่น (Capital intensive) และใช้แรงงานฝีมือ (skilled labour) หรือชาวชนบทบางส่วนไม่ต้องการทำงานในสาขาเศรษฐกิจในระบบ ดังนั้น การมีงานนอกระบบที่ไม่จำกัดคุณสมบัติและเวลาในเขตชนบท จึงช่วยให้ชาวชนบทมีทางเลือกในการประกอบอาชีพและอาจจะช่วยยกระดับฐานะทางเศรษฐกิจครัวเรือนเพิ่มขึ้นได้โดยไม่ต้องอพยพแรงงานเข้ามาในเมือง

กล่าวโดยสรุป งานรับมาทำที่บ้าน ซึ่งเป็นระบบหนึ่งของการรับเหมาช่วงการผลิตสามารถดำรงอยู่และจะกระจายตัวลงไปสู่หมู่บ้านในชนบทมากขึ้น เนื่องด้วยปัจจัยที่ตอกรับกันทั้งจากนโยบายรัฐ ความต้องการลดต้นทุนการผลิตและแสวงผลประโยชน์ด้านแรงงานของนายทุน และปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและเศรษฐกิจในชนบทเอง ซึ่งในอนาคต กำลังแรงงานจำนวนมากของประเทศในชนบท มีแนวโน้มจะประกอบอาชีพรับงานมาทำที่บ้านในลักษณะที่เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาให้เป็นอุตสาหกรรมมากขึ้น ดังนั้น การพิจารณาเลือกรูปแบบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่จะเข้ามาสู่หมู่บ้านในชนบท ให้มีความสอดคล้องกับศักยภาพที่มีในชุมชนจึงมีความสำคัญ

1.1.2. สภาพปัญหาของงานรับไปทำที่บ้าน

อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญและพบข้อในการรับงานมาทำที่บ้าน และการรับเหมาช่วงการผลิต คือ การไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายคุ้มครองแรงงาน เพราะไม่มีสถานภาพเป็นลูกจ้าง ความแตกต่างระหว่างแรงงานนอกระบบกับแรงงานตามกฎหมาย แสดงดังตารางที่ 2 (วิโรจน์ ดุภาพันธุ์, 2540: 41-43) นอกจากนี้ยังพบปัญหาสภาพแวดล้อมของการทำงานไม่เหมาะสม

ตารางที่ 2 แสดงความแตกต่างระหว่างแรงงานนอกระบบกับแรงงานตามกฎหมาย

ข้อพิจารณา	แรงงานนอกระบบ	แรงงานตามกฎหมาย
ค่าตอบแทนและรายได้	ไม่มีกำหนดขั้นต่ำ ขึ้นอยู่กับปริมาณและคุณภาพของงานที่ทำได้ ไม่มีค่าล่วงเวลา และค่าทำงานในวันหยุด	มีกฎหมายกำหนดอัตราค่าจ้างขั้นต่ำไว้ และหากทำงานล่วงเวลา หรือทำงานในวันหยุดจะได้รับเงินเพิ่มขึ้นอีก
ชั่วโมงการทำงาน	ไม่มีความแน่นอนทั้งเวลาทำงานและชั่วโมงทำงาน จึงอาจทำงานมากหรือน้อยก็ได้ ในแต่ละวัน และทำเวลาไหนก็ได้	มีกำหนดชั่วโมงในการทำงานอย่างสูงตามแต่ละประเภทของงาน มีเวลาเริ่มงาน และเลิกงานที่แน่นอน
ความปลอดภัยในการทำงาน	อุปกรณ์ การทำงานเพื่อความปลอดภัย ขึ้นอยู่กับแต่ละคนที่จะจัดหาตามลักษณะของงานที่ทำ ไม่มีการควบคุมเกี่ยวกับสารเคมีหรือสารพิษที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพของแรงงาน	กฎหมายกำหนดให้นายจ้างต้องจัดหาอุปกรณ์เพื่อความปลอดภัยให้คนงานตามลักษณะของงานที่ทำ และมีการควบคุมการทำงานเกี่ยวกับสารเคมีหรือสารพิษที่เป็นอันตรายต่อคนงาน
สวัสดิการ	นายจ้างไม่จำเป็นต้องจัดหาสวัสดิการให้คนงาน และคนงานไม่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอื่น เช่น การประกันสังคม	นายจ้างต้องหาสวัสดิการจำเป็นให้คนงานเป็นจำนวนที่เพียงพอกับจำนวนคนงานและคนงานที่ได้รับความคุ้มครองตามกฎหมายอื่น เช่น การประกันสังคม
การฝึกอบรม	ขาดทักษะ ไม่ได้รับการฝึกทักษะในงานอาชีพที่ถูกต้อง อาศัยความชำนาญในการผลิต ดำรงตนเอง	นายจ้างจะจัดให้มีการทดลองงานหรือฝึกงานก่อน มีการฝึกอบรมเพิ่มทักษะในงานอาชีพที่ทำโดยนายจ้างเป็นผู้จัด
สภาพการทำงาน	มีความยืดหยุ่นสูง สามารถพักผ่อนและทำกิจกรรมอื่นได้ตามความพอใจ	ต้องทำงานภายใต้กฎระเบียบข้อบังคับของนายจ้างพักผ่อนได้ตามเวลาที่กำหนดและไม่สามารถทำกิจกรรมอื่นในเวลางานได้

เช่น ฝุ่นละออง แสงสว่างไม่เพียงพอ อากาศร้อนอบอ้าว ปัญหาสุขภาพและความปลอดภัยในการทำงาน เช่น การปวดหลัง ปวดเมื่อยร่างกาย จากการนั่งทำงานเป็นระยะเวลานาน หรือการได้รับสารเคมีอันตรายโดยไม่ทราบวิธีการป้องกันอย่างถูกต้อง ขาดการคุ้มครองและสวัสดิการแรงงาน ประเภทอุตสาหกรรมที่มักพบปัญหาดังกล่าว ได้แก่ อุตสาหกรรมเชิกรในพตอย อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้าสำเร็จรูป อุตสาหกรรมแหวน เป็นต้น (Amara Pongsapich and others, 1991: 54-56; ประดิษฐ์ ชาติสมบัติ, 2538: 18; นิศา บรรจงถิ่นศิริ, 2532) ปัญหาอื่นๆ ได้แก่ ปัญหาความไม่แน่นอนของปริมาณงาน อัตราค่าแรงต่ำ ค่าจ้างขั้นต่ำ การขาดแคลนและราคาที่สูงของวัตถุดิบ (Lucita Lazo, 1992)

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกันที่ควรพิจารณาถึงงานที่รับจ้างมาทำที่บ้าน คือ การขูดรีดแรงงาน (exploitation) และ สิทธิมนุษยชน (human right) (Amara Pongsapich and others, 1991: 86-89) ในประเด็นดังกล่าว งานรับมาทำที่บ้านมีส่วนที่ขูดรีดแรงงานหรือไม่ เนื่องจากค่าตอบแทนค่อนข้างต่ำ หากพิจารณาเปรียบเทียบค่าตอบแทนจากการทำงานที่รับมาทำที่บ้านและอัตราค่าแรงขั้นต่ำ อาจกล่าวได้ว่า มีการเอารัดเอาเปรียบแรงงานจากการใช้ระบบรับงานไปทำที่บ้าน เพราะค่าตอบแทนน้อยกว่าอัตราค่าแรงขั้นต่ำ ซึ่งจากการสำรวจของอมรา พงศาพิชญ์ในปี 2532 พบว่า ผู้รับงานมาทำที่บ้านในเกือบทุกจังหวัด ได้รับผลตอบแทนจำนวน 56 บาท/วัน และจำนวน 65 บาท/วันในเขตจังหวัดเชียงใหม่ ในอนาคตเมื่อมีการเรียกร้องและปรับค่าแรงขั้นต่ำให้สูงขึ้น ระดับการขูดรีดแรงงานผู้รับงานไปทำที่บ้านซึ่งมีความรุนแรงตามไปด้วย (Amara Pongsapich and others, 1991: 86-89) เนื่องจากเมื่อระดับค่าจ้างแรงงานในระบบสูงขึ้น นักธุรกิจอุตสาหกรรมจะพยายามลดต้นทุนการจ้างแรงงานในระบบลง โดยการกระจายงานออกไปให้ผู้รับงานไปทำที่บ้านทำมากขึ้น ค่าตอบแทนของผู้รับงานไปทำที่บ้านโดยเปรียบเทียบก็ยังคงมีความแตกต่างกันมากยิ่งขึ้น แต่หากพิจารณาจากสภาพการทำงานของผู้รับงานที่มีความยืดหยุ่น สามารถทำงานบ้านเคียงคู่อยู่กับที่นอนของตนเองได้ และสามารถหารายได้เสริมครอบครัวได้ ผู้รับงานมาทำที่บ้านก็อาจพอใจและไม่รู้สึกว่าจะถูกเอารัดเอาเปรียบจากการทำงาน ในส่วนของประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนพิจารณาจากสิทธิที่ผู้รับงานควรจะมีสภาพแวดล้อมในการทำงานที่เหมาะสม เช่น แสงสว่าง ฝุ่น เสียง และชั่วโมงการทำงาน เนื่องจากผลตอบแทนจากการทำงานได้รับเป็นรายชิ้น เมื่อต้องการรายได้เพิ่มมากขึ้นก็จำเป็นต้องเพิ่มเวลาการทำงานออกไป โดยใช้เวลาดำเนินงานนั้นๆ นานกว่า 8 ชั่วโมงต่อวัน แม้ผู้ทำจะสมัครใจทำงานเอง แต่สภาพแวดล้อมด้านค่าจ้างต่อขั้นต่ำ ถือได้ว่าเป็นตัวผลักดันหรือบีบให้แรงงานเอารัดเอาเปรียบตนเองจนขาดสิทธิด้านคุณภาพงานที่มนุษย์ควรได้รับ

มีข้อสังเกตว่า เหตุใดความล้มเหลวที่ลักษณะดังกล่าวจึงดำรงอยู่และประสบความสำเร็จท่ามกลางกระแสความขัดแย้งจำนวนมากได้ กล่าวคือ จากแง่ของนักธุรกิจมีการปรับระบบการจ้างงานเพื่อให้เอื้อต่อการสะสมทุนหลายรูปแบบ คือ มีทั้งระบบว่าจ้างในโรงงานและระบบนำงานมาให้ชาวบ้านรับไปทำ โดยอาจเป็นทั้งแบบว่าจ้างโดยไม่จัดหาวัสดุคิบบให้และว่าจ้างแบบจัดหาวัสดุคิบบให้บางส่วนหรือทั้งหมด ด้านเทคโนโลยีก็มีทั้งที่นำเทคโนโลยีมาด้วยหรือมาใช้ของชาวบ้าน และจากแง่ของชาวบ้าน เนื่องจากมีความต้องการใช้เงินสดมากกว่าที่สามารถจะหาได้ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏก็คือ ลักษณะงานที่รับมาทำที่บ้านก็เป็นที่น่าพอใจ เนื่องจากชาวบ้านสามารถอยู่ทำงานที่บ้านพร้อมๆกับมีโอกาสดูแลงานบ้านและเลี้ยงดูลูกได้ พวกเขาไม่รู้สึกว่ากรขูดรีดแรงงาน (exploitation) เป็นปัญหา เนื่องจากชาวบ้านถูกแรงกระแทกจากกระแสเงินสด และเห็นความสำคัญและจำเป็นของการมีรายได้เป็นเงินสดมากกว่า (Amara Pongsapich and other, 1991: 10-12) ดังนั้น การศึกษาถึงผลกระทบของรูปแบบการผลิตดังกล่าว จึงเป็นที่น่าสนใจและน่าติดตาม

1.1.3. นิยามการรับช่วงการผลิตและงานรับไปทำที่บ้าน

ในส่วนของความหมายของการรับช่วงการผลิต (Subcontracting) ใช้หมายถึง การที่ผู้ว่าจ้าง (Contractors) จ้างให้ผู้รับช่วง (Subcontractors) ผลิตชิ้นส่วน หรือส่วนประกอบ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบส่วนย่อย (Subassemblies) เช่น การประกอบชิ้นส่วนอุปกรณ์อิเล็กทรอนิกส์ หรือประกอบสมบุรณ์ (Assemblies) เพื่อประกอบเป็นสินค้าที่จำหน่ายในนามของกิจการของผู้จ้าง หรือแปรรูป หรือตกแต่งวัสดุคิบบหรือชิ้นส่วนก็ได้ (จาก UNIDO. Subcontracting for Modernizing Economics, 1974: 6 อ้างถึงในโฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์, 2536: 65) ดังนั้น ระบบการรับเหมาช่วงการผลิต จึงประกอบด้วยผู้ว่าจ้าง และผู้รับช่วงการผลิต โดยฝ่ายแรกจะว่าจ้างให้ฝ่ายหลังทำการผลิตสินค้าหรือส่วนประกอบให้แก่ผู้ว่าจ้าง และฝ่ายหลังจะได้รับค่าตอบแทนตามปริมาณงานที่ส่งให้ผู้ว่าจ้าง โดยผู้ว่าจ้างสามารถโอนภาระรับผิดชอบที่จะต้องมีต่อผู้จ้างตามกฎหมายแรงงานให้ผู้รับเหมาช่วงงานเป็นผู้จัดหาลูกจ้างมาทำงาน ตามสภาพความเป็นจริงที่ปรากฏเมื่อมีการจ้างงานในลักษณะเช่นนี้ ทำให้นายจ้างชั้นต้นซึ่งไม่ใช่ผู้รับเหมาปิดความรับผิดชอบไปให้นายจ้างผู้รับเหมาซึ่งเป็นนายจ้างโดยตรงได้

หากพิจารณาโครงสร้างหรือความล้มเหลวของการรับเหมาช่วงงานไปทำ สามารถแบ่งได้ 2 แบบ คือ การรับเหมาช่วงแบบแนวนอน (horizontal subcontracting) และการรับเหมาช่วงแบบแนวตั้ง (vertical subcontracting) (Watanabe, 1983) ในการรับเหมาช่วงแบบแนวนอนนั้น ผู้ว่าจ้างจะไม่ได้จัดหาหรือจ่ายวัสดุคิบบมาให้ ผู้รับเหมาจะต้องจัดหาวัสดุคิบบเองและผลิตตามคำสั่ง หน่วยการผลิตดังกล่าว อาจจะรับคำสั่งการผลิตมากกว่าแหล่งเดียว ส่วนการรับเหมาช่วงแนวตั้งนั้น ผู้ว่า

จ้างจะจัดหาวัตถุดิบและปัจจัยการผลิตอื่นๆมาให้ และผู้รับเหมาดังกล่าวให้สำเร็จตามสัญญาว่าจ้าง Murray เรียกกระบวนการรับเหมาช่วงการผลิตแบบแนวตั้งแบบนี้ว่า ระบบ putting-out system (Murray, 1983: 81) ซึ่งในประเทศไทย อุตสาหกรรมที่นิยมใช้การรับเหมาช่วงแบบแนวตั้ง คือ อุตสาหกรรมตัดเย็บเสื้อผ้า เพื่อจะได้มีการควบคุมโดยตรงในด้านคุณภาพของงาน (วรวิทย์ เจริญเลิศ, 2537 : 14 อ้างถึงในคณะกรรมการอุตสาหกรรมและสถิติแห่งประเทศไทย, 2537) จากลักษณะดังกล่าว ทำให้ระบบการรับเหมาช่วงการผลิตเปรียบเสมือนสะพานเชื่อมระหว่างภาคเศรษฐกิจในระบบโดยเฉพาะธุรกิจอุตสาหกรรมส่งออก และภาคเศรษฐกิจนอกระบบทั้งในเขตเมืองและชนบทเข้าไว้ด้วยกัน

ส่วนงานที่รับมาทำที่บ้าน (homebased work) ใช้หมายถึง การผลิตสินค้าหรือการให้บริการแก่นายจ้างหรือผู้ว่าจ้าง ภายใต้ข้อตกลงว่าผู้รับงานจะต้องทำงานให้แก่ผู้ว่าจ้าง โดยผู้รับงานจะเลือกสถานที่ทำงานของตนเองได้โดยที่นายจ้างไม่มีการควบคุม ซึ่งปกติมักจะเป็นที่บ้านของผู้รับงานเอง (ILO, 1992: 1 อ้างถึงใน ประดิษฐ์ ชาติสมบัติ, 2538: 2) หรือใช้เรียก กระบวนการผลิตทั้งหมดหรือบางส่วน ที่ถูกกำหนดจากหน่วยการผลิตศูนย์กลาง และกระจายงานไปยังหน่วยการผลิตรอบนอกซึ่งอาจจะเป็นครัวเรือนหรือกลุ่มที่ชอบทำงานอยู่ใกล้ๆบ้านของคน ดังนั้น คำว่า งานที่รับมาทำที่บ้าน (homebased work) จึงมีคำภาษาอังกฤษที่ใช้เรียกหลายคำ เช่น การผลิตในครัวเรือน (household based production) ระบบจ้างงานผู้จ้างนอก (putting-out system) การรับเหมาช่วงการผลิต (subcontracting) (Amara Pongsapich and others, 1991: 20-21) ขึ้นอยู่กับลักษณะและขอบเขตของการศึกษาของผู้วิจัยแต่ละท่าน

งานรับจ้างไปทำที่บ้านมีอยู่ทั่วไปทั้งในเขตกรุงเทพมหานคร ในเมืองต่างจังหวัด และในหมู่บ้านชนบท การรับจ้างทำงานอยู่ที่บ้านสามารถแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ กล่าวคือ ลักษณะแรก ครัวเรือนรับงานมาจากภายนอก (exogenous) ซึ่งเป็นงานใหม่สำหรับครัวเรือน และเป็นงานที่เคยทำอยู่ในระบบโรงงาน แล้วผู้ว่าจ้างตัดตอนการผลิตหรือบางชิ้นส่วนมาให้ชาวบ้านทำ ไม่ต้องใช้ทักษะมาก กับอีกลักษณะหนึ่ง เป็นงานที่ครัวเรือนมีทักษะความรู้ความชำนาญและเคยทำใช้เองอยู่แล้ว (indigenous skill) ซึ่งสามารถหาวัตถุดิบจากพื้นที่ได้บางส่วน เช่น การทำไม้กวาด การทอผ้า การทำเทียน (Amara Pongsapich and others, 1991: 77) เป็นงานที่ทำมาจากความพิเศษของภูมิปัญญาชาวบ้านที่ผ่านการสะสม เรียนรู้ ถ่ายทอดประสบการณ์มาเป็นระยะเวลาช้านานต่อเนื่อง

สำหรับโครงสร้างงานรับมาทำที่บ้านในลักษณะแรก ซึ่งเป็นงานที่ตัดตอนการผลิตบางช่วงจากโรงงานมาให้ชาวบ้านทำ ผู้ศึกษาพิจารณาว่ามีความสัมพันธ์ที่ถูกกำหนดมาจากบนลงล่าง และพึ่งพาโรงงาน เครื่องมือการผลิตมักจะมีสัมพันธ์กับอุตสาหกรรมการส่งออก และการผลิตบาง

ประเภทได้ไปเชื่อมโยงกับบริษัทต่างประเทศที่เป็นผู้กำหนด order มา โดยผู้ว่าจ้างจะแตกขอยงานที่ใช้แรงงานหนาแน่นและไม่จำเป็นต้องใช้ทักษะฝีมือมากมาให้ครัวเรือนทำ เพื่อลดต้นทุนการผลิตลง งานประเภทนี้ไม่มีการทำสัญญาว่าจ้าง ไม่มีกฎหมายที่ชัดเจนที่คุ้มครองแรงงานเหล่านี้ แรงงานจึงถูกเอารัดเอาเปรียบด้านค่าจ้างผลตอบแทนที่ต่ำ ชั่วโมงการทำงานที่ยาวนาน ความไม่มั่นคงในการทำงาน ขาดสวัสดิการจากผู้ว่าจ้างหรือคนกลาง และมักจะขาดการรวมกลุ่มของเหล่าผู้รับงานมาทำที่บ้านเพื่อสร้างอำนาจต่อรอง และงานบางประเภทที่แบ่งงานกันทำ (division of labour) มีส่วนลดทักษะฝีมือ (deskilled) ของคนลง เช่น งานตัดเย็บเพียงบางชิ้นส่วนของเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นต้น และเมื่อระดับค่าจ้างแรงงานภายในประเทศสูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตของผู้ว่าจ้างเพิ่มขึ้น จึงอาจเกิดการโยกย้ายฐานการผลิตออกไป ไม่มีอะไรเป็นหลักประกันได้ว่าแรงงานเหล่านี้จะถูกถอยแพหรือไม่ เพราะตนเองก็ขาดทักษะที่จะไปประกอบอาชีพอย่างอื่นได้

แต่งานรับมาทำที่บ้านในลักษณะหลัง ที่ชาวบ้านไปรับจ้างผลิตงานหัตถกรรมท้องถิ่น เพื่อขายให้กับผู้มาว่าจ้าง ก็มีลักษณะและการจ้างงานคล้ายคลึงกัน คือ ผู้ว่าจ้างกำหนดผลิตภัณฑ์มาให้ โดยมีทั้งแบบที่ไม่ได้จัดหาวัตถุดิบและจัดหาวัตถุดิบการผลิตบางส่วนหรือทั้งหมดมาให้ ไม่มีการทำสัญญาว่าจ้างเป็นลายลักษณ์อักษร ไม่มีกฎหมายคุ้มครองแรงงานและสวัสดิการ แต่มีนัยว่าอาจส่งผลกระทบต่อทางบวกต่อแรงงานหรือครัวเรือนมากกว่าโดยเปรียบเทียบ เนื่องจากเป็นงานที่มีพื้นฐานจากภูมิปัญญาชาวบ้านภายในชุมชนเอง ผู้ทำมีทักษะความชำนาญเฉพาะตัว (skilled labour) เกิดจากปัจจัยภายในก่อนไปสัมพันธ์กับเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน ทำให้มีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจว่าต้องการผลิตอะไร เป็นการรับจ้างทำงานอยู่ที่บ้านโดยไม่ถูกแบ่งแยกตัวเองเข้าไปสู่ส่วนหนึ่งของระบบโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งความสัมพันธ์ในการผลิตงานหัตถกรรมในลักษณะนี้ไม่ได้ไปลดศักยภาพการผลิตของชาวบ้านลงมากเท่ากับงานประเภทแรกโดยเปรียบเทียบ เนื่องจากเป็นงานที่ชาวบ้านมีทักษะ หรือภูมิปัญญาเดิมเป็นทุนอยู่แล้ว จึงทำให้มีโอกาสพัฒนาทักษะ วิธีการผลิต หรือสินค้าใหม่ๆ ถึงเหล่านี้มีผลบวกต่อผู้ผลิต ทำให้อาจต่อรองด้านราคาได้ดีกว่ากรณีไปรับงานจากโรงงานมาทำ

ผู้ศึกษาต้องการเสนอแนวคิดว่าการพัฒนาเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจในชนบทนั้น ควรหันมาเน้นศักยภาพการผลิตภายในที่มีภูมิปัญญาของชาวบ้านให้มากยิ่งขึ้น เพราะอุตสาหกรรมการผลิตที่ชาวบ้านมีทักษะฝีมืออยู่แล้ว ชาวบ้านสามารถควบคุมการผลิตเพิ่มทักษะฝีมือและศักยภาพการผลิตให้มากขึ้นได้ด้วยตนเอง การรวมกลุ่มเป็นองค์กรธุรกิจของชุมชนสามารถเพิ่มโอกาสในการต่อรองกับตลาดมากขึ้น กลยุทธ์การพัฒนาเศรษฐกิจแนวนี้จะเป็นประโยชน์ต่อชาวบ้านหรือผู้รับงานมาทำที่บ้านได้มากกว่า การกระจายระบบการผลิตบางส่วนไปสู่หมู่บ้านชนบทให้ชาวบ้านทำแล้วป้อนกลับสู่โรงงานอุตสาหกรรม ดังนั้น ทางเลือกการพัฒนา

ชนบทที่ควรจะเป็น คือ มองภูมิปัญญาและวัฒนธรรมเป็นฐาน ชีวคนเป็นหลัก ใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ โดยควรต้องมีการพัฒนาคุณภาพของคน การพัฒนาขีดความสามารถของเทคโนโลยี และการพัฒนาระบบการผลิตและการตลาดควบคู่กันไปด้วย

1.1.4. เหตุผลในการศึกษา

ทั้งนี้ การจ้างงานในลักษณะรับงานไปทำที่บ้านดังกล่าว กำลังเป็นที่สนใจอย่างมากทั้งนักวิชาการ หน่วยงานของรัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชน ในแง่มุมต่างๆกันไป แต่ข้อเท็จจริงและความรู้เกี่ยวกับการรับเหมาช่วงการผลิต และการรับงานไปทำที่บ้านยังมีข้อจำกัดอยู่ ประกอบกับการศึกษาวิจัยเท่าที่มีอยู่มักเน้นศึกษาธุรกิจขนาดเล็กที่รับจ้างทำการผลิตที่บ้านในเขตเมือง เช่น เขตกรุงเทพมหานครเป็นหลัก ซึ่งส่วนใหญ่จะศึกษางานประเภทแรกที่ครัวเรือนรับจ้างมาจากโรงงานหรือธุรกิจส่งออกอีกทอดหนึ่ง แต่ในความเป็นจริง การรับจ้างงานมาทำที่บ้านในลักษณะอุตสาหกรรมครัวเรือนคานาหมู่บ้านในชนบทได้มีมานานแล้ว แต่ยังมีการศึกษาเกี่ยวกับงานในลักษณะนี้อยู่ไม่มาก เพื่อให้สามารถทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานรับจ้างมาทำที่บ้าน (homebased works) ได้รอบด้านครบถ้วน และเพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึงผลกระทบทั้งข้อดีและข้อด้อยของรูปแบบการผลิตงานรับจ้างมาทำที่บ้านในลักษณะที่ชาวบ้านมีทักษะฝีมือเดิมอยู่แล้ว ซึ่งอาจมีข้อควรพิจารณาเป็นทางเลือกที่จะกระจายงานออกไปหาผู้คนในชนบทในอนาคต ผู้เขียนจึงสนใจศึกษารูปแบบการผลิตลักษณะดังกล่าว

เหตุผลที่ผู้เขียนเลือกทำการศึกษารูปแบบการผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดน่าน ประการแรก จากการพูดคุยกับนักพัฒนาเอกชน และผู้ประสานงานเครือข่าย กลุ่มอัครเมืองน่าน ทำให้ทราบว่าในเขตจังหวัดน่าน มีการรับจ้างผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของชาวบ้านในหลายรูปแบบ เช่น แม่ค่านำวัตถุดิบฝ้ายไปจ้างให้ชาวบ้านต่างคนต่างทอ และทอรวมกันเป็นกลุ่ม การที่แม่ค่านำเมืองนำวัตถุดิบฝ้ายไปให้ชาวบ้านทอ มีลักษณะเป็นการจ้างให้ทอ โดยจัดหาวัตถุดิบให้แก่เทคนิคการทอและกลายเป็นสิ่งที่ชาวบ้านมีความชำนาญมาก่อน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น มีสิ่งของที่เรียนใหม่เหมือนการรับเหมางานจากโรงงานมาทำ นอกจากนั้นพื้นที่ในเขตตำบลศิลาแดง อำเภอปัว จังหวัดน่าน มีลักษณะที่น่าสนใจมาก กล่าวคือ มีการรวมกลุ่มในการดำเนินธุรกิจของชุมชนเป็นกลุ่มทอผ้าของหมู่บ้าน ที่ได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ สมาคมพัฒนาไทยพาณิชย์ และกลุ่มอัครเมืองน่าน ซึ่งการรวมกลุ่มกันซื้อฝ้ายและทอผ้าจำหน่าย นับเป็นงานผลิตที่อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ได้รับการสะสมถ่ายทอดมาเป็นเวลานานแล้วจึงไปสัมพันธ์กับภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่นอกหมู่บ้าน การรวมกลุ่มทำธุรกิจร่วมกันของ

ชาวบ้าน โดยอาศัยพื้นฐานความรู้และศักยภาพภายในชุมชน เพื่อแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมร่วมกัน สามารถเรียกกิจกรรมทางเศรษฐกิจนี้ได้ว่า “ธุรกิจชุมชน”^{*}

ในเบื้องต้นนี้ขออธิบายโดยสังเขปถึงแนวคิด “ธุรกิจชุมชน” ว่าเป็นแนวคิดในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจสังคมในชนบทที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนและชาวบ้านได้เรียนรู้ และแลกเปลี่ยนประสบการณ์ร่วมกัน โดยอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างเศรษฐกิจและวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการดำเนินธุรกิจ หลักการในการทำงาน คือมุ่งแก้ปัญหาเรื่องการทำมาหากิน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนให้เป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน โดยการให้สมาชิกถือหุ้น ชุมชนต้องมีอำนาจในการตัดสินใจ ผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นต้องตอบสนองความต้องการของชุมชน ในขณะที่เดิวกันต้องเน้นกระบวนการพัฒนาศักยภาพของคน ชุมชน ที่มีอยู่ให้เกิดการเรียนรู้ด้าน การผลิต การตลาด การบริหารจัดการ การเงิน การบัญชี เป็นต้น เป้าหมายของธุรกิจชุมชนมีลักษณะที่แตกต่างไปจากธุรกิจทั่วไปคือ การแสวงหากำไรแล้วกระจายผลประโยชน์นั้นอย่างทั่วถึงและเป็นธรรมแก่ผู้เป็นเจ้าของธุรกิจและชุมชนนั้น อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงธุรกิจชุมชนมิได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงในชุมชนหมู่บ้านเท่านั้น ยังอาจหมายรวมถึงการรวมตัวของกลุ่มคนที่มีปัญหาคล้ายๆกัน เพื่อต้องการแก้ปัญหาเหล่านั้นร่วมกันที่อยู่ในเมือง เช่น ชุมชนจต.100 เป็นต้น ทั้งนี้ “ความเป็นชุมชน” (Community หรือ Civility) ในความเห็นของ ศ.นพ.ประเวศ วะสี มีความหมายที่กว้างขวางมาก คือ การที่ประชาชนจำนวนหนึ่งมีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีอุดมคติร่วมกัน หรือความเชื่อร่วมกันในบางเรื่อง มีการติดต่อสื่อสารกัน หรือมีการรวมกลุ่มกัน จะอยู่ห่างกันก็ได้ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีเรื่องจิตใจเข้ามาด้วย มีความรัก มีมิตรภาพ มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ในการปฏิบัติบางสิ่งบางอย่าง จะเรื่องใดก็แล้วแต่ และที่สำคัญมีการจัดการร่วมกัน (ชูชัย สุกวงศ์ และ สุวดี คาคการณีโกถ, 2539: 3-4)

จุดที่น่าสนใจของพื้นที่นี้ก็คือ กุศโลบายในการเชื่อมโยงวัฒนธรรมการทอผ้าของสตรีที่เดิมเคยทำกันอยู่ทั่วไปสัมพันธ์กับธรรมชาติ การรักษาป่าไม้ เพื่อกระตุ้นให้ตระหนักถึงคุณค่าของธรรมชาติที่สามารถก่อรายได้ให้กับครัวเรือนและชุมชนได้ โดยในบางหมู่บ้านมีการรวมกลุ่มผลิตผ้าทอที่เชื่อมโยงจากธรรมชาติ โดยใช้ชื่อว่า “กลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติตำบลศิลาแดง อำเภอปัว จังหวัดน่าน” ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีผู้หญิงเป็นแกนนำในการเอาธรรมชาติมาใช้ในชีวิตประจำวัน โดยมีจุดมุ่งหมายไม่ทำลายธรรมชาติหรือสภาพแวดล้อมรอบตัวให้สูญสลายไป แต่ยังคงทำให้ผู้ผลิตอยากอนุรักษ์ต้นไม้ เพราะเปลือกไม้ ใบไม้ของต้นไม้แทบทุกชนิดนำมาใช้ทำสีได้ ซึ่งจากงาน

* มีการให้คำนิยามธุรกิจชุมชนในแง่รูปแบบแตกต่างกันไป รูปแบบในการดำเนินธุรกิจมีความหลากหลายไม่แน่นอนอาจตัวสามารถอ่านคำนิยามและแนวคิด ธุรกิจชุมชนได้ในบทที่ 2

ศึกษาของเฉลิมศรี ชรรมบุตร และคนอื่นที่ได้ทำการสำรวจผู้หญิงทอผ้า 197 ตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่า 99% ของสตรีทอผ้าที่ใช้ฝ้าย้อมจากธรรมชาติมีจิตสำนึกต่อธรรมชาติและ การอนุรักษ์ ซึ่ง 87% ได้มีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้เพิ่มขึ้น (Chalemsri Dhamabutra and other, 1992 อ้างถึงใน Local Weaving Development Project (ATA) and WAYANG, 1995: 104) งานศึกษาดังกล่าวเป็นการยืนยันว่า การที่สามารถใช้ส่วนประกอบของต้นไม้ในการย้อมสีผ้าได้อย่างหลากหลายโดยไม่ทำลายต้นไม้และช่วยสร้างรายได้เพิ่มขึ้น ทำให้ทัศนคติของสตรีทอผ้าต่อต้นไม้ได้เปลี่ยนแปลงไป มีการพัฒนาความรู้ลึกของการอนุรักษ์ และมีการปลูกต้นไม้ทดแทนรอบๆหมู่บ้านและในป่า มีมาตรการห้ามตัดต้นไม้ใหญ่ หากมีการตัดไม้ใหญ่จะต้องจ่ายค่าปรับตามขนาดของต้นไม้ (Local Weaving Development Project (ATA) and WAYANG, 1995: 104-106) ดังนั้น เราจะพบว่า กรณีกลุ่มสตรีทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบางหมู่บ้านที่จังหวัดน่าน ได้ตระหนักถึงวิธีการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และได้อาศัยส่วนประกอบของต้นไม้ เช่น ใบไม้ เปลือกไม้ อย่างทะนุถนอมโดยไม่ทำให้ต้นไม้ได้รับความเสียหายหรือต้องตายไป โดยการใช้โคลนพอกทาบบริเวณที่ลอกเปลือกออก เพื่อให้งอกขึ้นมาใหม่ มีการหมุนเวียนใช้ส่วนประกอบของต้นไม้ ไม่ให้ซ้ำเดิมจนกว่าจะฟื้นสภาพ เกิดการร่วมมือกันปลูกต้นไม้และมองหาต้นไม้ใหม่ที่น่าสนใจได้เพิ่มเติม และให้ความเคารพต่อต้นไม้ โดยช่วยกันดูแล รักษา ปกป้องกัน ไม่ให้ใครมาทำลาย ซึ่งเป็นการแสดงถึงจิตสำนึกและการตอบแทนพระคุณต่อธรรมชาติ กรณีการรวมกลุ่มทอผ้าในตำบลศิลาแลง ได้เกิดผลดีต่อชุมชน ชาวบ้าน และสิ่งแวดล้อม อาทิ สมาชิกของกลุ่มมีรายได้จากการทอผ้าเพิ่มขึ้น พ่อบ้านของสมาชิกให้การยอมรับบทบาทใหม่ของสตรี และร่วมมือในการช่วยหาต้นไม้ ให้สตรีธรรมชาติและช่วยงานแม่บ้าน เช่น ปั่นผ้าย เดริอุมอุปกรณ์ และปั่นหลอดฝ้าย เป็นต้น กิจกรรมการผลิตที่เพิ่มขึ้นช่วยลดการอพยพแรงงานออกจากหมู่บ้านได้ แต่ยังไม่มียุคทำการศึกษาวิจัยข้อมูลที่แท้จริง

ประการที่สอง กิจกรรมการผลิตผ้าทอพื้นเมือง เป็นวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวบ้านดั้งเดิม ที่สตรีสมัยก่อนต้องทอผ้าเป็นกันทุกคน เนื่องจากความจำเป็นในการใช้สอยในครอบครัว เป็นกรอบบังคับอยู่ (วิบูลย์ ธีสุวรรณ, 2530: 90) ที่สำคัญการทอผ้าเป็นงานที่มีคุณค่าและมีเอกลักษณ์ที่ต้องอาศัยความจำและความชำนาญเป็นสำคัญ เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการสะสมและถ่ายทอดประสบการณ์ ทักษะ ความชำนาญ กันมาจากบรรพบุรุษเป็นทอดๆอย่างต่อเนื่อง ภูมิความรู้และความสามารถในการทอผ้าของสตรีเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการตระเตรียมและความเพียรพร้อมสำหรับการมีครอบครัวใหม่ เนื่องจากในอดีตสตรีไทลื้อเมื่ออย่างเข้าสู่วัยสาวจะได้รับการอบรมจากมารดาและชายให้มีความรู้ด้านการทอผ้าเพื่อประโยชน์ใช้สอยในครัวเรือนแล้ว ยังต้องเตรียมผ้าทอสำหรับกราบไหว้ญาติผู้ใหญ่ทางฝ่ายสามีในงานแต่งงาน เพื่อมิให้ผู้อื่นติเตียนมารดาได้ว่ามิได้อบรมในด้านกรบ้านการเรือน (ถ้าแพน จอมเมือง, 2540: 49) เป็นสิ่งสะท้อนให้

เห็นถึงกลไกการผลิตซ้ำ (reproduction) ทางวัฒนธรรมที่ถ่ายทอดภูมิความรู้จากรุ่นหนึ่งมาสู่อีกรุ่นหนึ่งอย่างต่อเนื่อง

ประการที่สาม เอกลักษณะการทอผ้าพื้นเมืองของจังหวัดน่านมีลักษณะพิเศษที่ไม่เหมือนการทอผ้าของจังหวัดอื่น คือ การทอผ้าด้วยวิธีการกตบผ้า หรือย่อนเส้นผ้า เรียกว่า “ถายน้ำไหล” ซึ่งนิยมใช้ทั้งผ้าข ใหม และคั้น ผสมกัน มีสีจุดฉาด สดกลับตาของงาม (สุมาถ์ โทมัส, 2525: 6-7) นอกจากนี้ ชาวไทลื้อ ไคลื้อ เป็นกลุ่มชนชาติไทกลุ่มหนึ่งที่มีการทอผ้าพื้นเมืองเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่ม ซึ่งชาวไทลื้อที่น่าน มีการทอถายมัดหมี่เส้นพุ่งสลับตาจุดเป็นตาขวางบนตัวชิ้น เช่น ถายลื้อ ถายน้ำฝน ฯลฯ ลักษณะผ้าชิ้นแบบไทลื้อที่น่านนี้มีปรากฏหลักฐานที่จิตรกรรมฝาผนังวิหารวัดภูมินทร์ ซึ่งวาดขึ้นในราวต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ด้วย (แพทริเซีย จิตแมน แน่นหนา และ วิถีพานิชพันธ์, 2536: 29-39) จึงทำให้ผ้าทอถายน้ำไหลของจังหวัดน่าน และผ้าทอไทลื้อ มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์และเป็นที่ต้องการของตลาด

จากเหตุผลในเชิงการรวมกลุ่มของชาวบ้าน เพื่อดำรงคุณค่าวัฒนธรรมการทอผ้าดั้งเดิม และรักษาสภาพแวดล้อมดังกล่าว จึงทำให้งานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของจังหวัดน่าน เป็นที่น่าสนใจซึ่งอาจเป็นตัวอย่างการกระจายงานไปหาชาวบ้านในสังคมชนบทที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวัฒนธรรมวิถีชีวิตของชาวบ้านได้ทางหนึ่ง ดังนั้น การศึกษาในครั้งนี้จึงต้องการทราบว่า แท้จริงแล้ว งานหัตถกรรมโดยเฉพาะงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดน่านมีแบบแผนการผลิตอย่างไร สามารถจะเป็นทางออกในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจสังคมให้กับภาคชนบททางหนึ่งได้หรือไม่ อย่างไร ยังมีจุดอ่อนหรืออุปสรรคตรงไหนและมีปัจจัยหนุนเสริมอะไรในการพัฒนาให้ดีขึ้นกว่าปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแบบแผนการผลิต และความสัมพันธ์ในการผลิตงานหัตถกรรมของหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดน่าน โดยจะเน้นหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง
2. เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบที่มีต่อรายได้และการจ้างงานในหมู่บ้านที่ศึกษา ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยเสริมหรือที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาให้เป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่ถาวรต่อไป

ประชากรที่อาศัยอยู่ในจังหวัดน่าน ประกอบด้วยหลายเชื้อชาติ ส่วนใหญ่เป็นชาวพื้นเมืองเผ่าไทในภาคพื้นล้านนา และมีชนกลุ่มน้อยรวมกลุ่มอยู่ด้วยกัน ได้แก่ ชาวไทภูเขาต่างๆ เช่น ม้ง เย้า ถิ่น ขมุ แม้ว ฮีเก้อ และไทลื้อ (กระทรวงพาณิชย์, สำนักงานพาณิชย์จังหวัดน่าน, 2529: 7)

3. เพื่อนำเสนอการจ้างงานที่อาศัยการส่งเสริมระบบการผลิตและเทคนิคการผลิต
 ที่บ้านที่ดำรงอยู่ภายในชุมชนหมู่บ้าน และสามารถขยายตัวได้เมื่อมีแรงกระตุ้นจากอุปสงค์ภายนอก ซึ่งการผลิตที่มีพื้นฐานทักษะความชำนาญดั้งเดิมภายในท้องถิ่น สามารถเป็นทางเลือก
 (Alternatives) ที่เหมาะสมทางหนึ่งของการพัฒนาชนบทสำหรับหมู่บ้านที่ยังมีศักยภาพอยู่ได้

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

ในงานวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษามีข้อสมมติฐานสำหรับกรณีศึกษางานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง
 ว่า งานรับจ้างมาทำที่บ้าน (homebased works) อาจก่อผลดีต่อชาวบ้านและชุมชน ในแง่การสร้าง
 งานและรายได้ที่ถาวรของชาวบ้าน ลดการอพยพแรงงานจากชนบทสู่เมือง ช่วยส่งเสริมภูมิปัญญา
 ท้องถิ่น และมีส่วนช่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้ หากว่า

1) การผลิตที่ชาวบ้านรับมาทำ เป็นงานที่อาศัยทักษะความชำนาญ วิธีการผลิตที่เกิดจาก
 ภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีอยู่แล้ว (indigenous skills) ซึ่งส่วนใหญ่มักเชื่อมโยงกับฐานการผลิตเพื่อ
 ความต้องการภายใน หรือความพออยู่พอกินดั้งเดิม และการใช้แรงงานในครัวเรือน ไม่ใช่เป็นการ
 ผลิตที่ตัดตอนการผลิตบางส่วนจากโรงงานมาให้ชาวบ้านทำ ที่เป็นงานที่ใช้ทักษะต่ำ แต่มีลักษณะ
 พึ่งพาโรงงานและขึ้นอยู่กับความต้องการในตลาดโลกเป็นเกณฑ์

2) ภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่มีการสะสม การพัฒนา และการถ่ายทอดประสบการณ์มาเป็น
 รุ่นๆ จนมีทักษะฝีมือและความชำนาญของชาวบ้านในท้องถิ่นเอง สามารถผลิตสินค้าที่มีลักษณะ
 เฉพาะพิเศษ มีการพัฒนาการผลิตให้มีคุณภาพและประสิทธิภาพ สินค้านั้นสามารถสร้างอุปสงค์ขึ้น
 เองได้ ยิ่งถ้ามีการปรับปรุงโดยนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาประยุกต์เข้าด้วย ยิ่งทำให้การผลิตมี
 คุณภาพและประสิทธิภาพในการสร้างอุปสงค์มากขึ้น

3) การรวมกลุ่มกันอย่างเข้มแข็งเพื่อที่จะสร้างเครือข่ายการผลิตและเพิ่มอำนาจในการต่อ
 รองของผู้ผลิต ทำให้มีส่วนร่วมในการกำหนดและตัดสินใจว่าต้องการผลิตอะไร อย่างไรและทำให้
 ชาวบ้านสามารถต่อรองกับตลาดได้ในระดับหนึ่ง

หากสมมติฐานดังกล่าวเป็นจริง ก็จะมีนัยสำคัญต่อการวางแผนนโยบายการพัฒนาที่เป็นทาง
 เลือก (alternatives) ทางหนึ่งที่เหมาะสมกับการจ้างงานในชนบท เพื่อจะส่งเสริมการผลิตในรูปแบบนี้
 ในอนาคตสำหรับหมู่บ้านหลายแห่งที่มีศักยภาพของภูมิปัญญาดังกล่าว

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาเฉพาะกรณีงานรับจ้างมาทำที่บ้าน (homebased works) ในลักษณะที่ชาวบ้านมีทักษะความชำนาญเดิมอยู่แล้ว (indigenous skill) คือ งานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน โดยจะศึกษาเฉพาะลักษณะแบบแผนการผลิตผ้าทอพื้นเมือง แบบแผนการผลิตดังกล่าวมีความเป็นมาอย่างไร ปัจจัยอะไรที่ทำให้ดำรงอยู่ และเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างคนกับคนในกระบวนการผลิตเป็นอย่างไร ขอบเขตการวิเคราะห์ผลกระทบจะพิจารณาผลกระทบทั้งทางบวกและทางลบของงานรับจ้างมาทำที่บ้าน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของระบบการรับเหมาช่วงการผลิต ที่มีต่อแรงงานที่รับจ้างทอผ้าของกลุ่มทอผ้า และผลกระทบต่อชุมชน อาทิ ระดับรายได้ของชาวบ้านเปลี่ยนแปลงอย่างไร การจ้างงานแบบนี้ช่วยลดการอพยพแรงงานออกจากหมู่บ้านได้บ้างหรือไม่ กิจกรรมดังกล่าวมีผลต่อความเป็นชุมชนอย่างไรบ้าง ได้ไปส่งเสริมหรือขัดขวางภูมิปัญญาท้องถิ่นเดิม และมีส่วนช่วยอนุรักษ์สภาพแวดล้อมหรือไม่ อย่างไร ธุรกิจชุมชนนี้ยังมีอุปสรรคอะไร และมีแนวทางใดในการพัฒนาให้เป็นอาชีพที่สร้างรายได้อย่างถาวรต่อไป

การเลือกพื้นที่ศึกษาที่จังหวัดน่าน เป็นการเลือกพื้นที่แบบเจาะจง เนื่องจากทราบว่าในปัจจุบันที่จังหวัดน่าน อำเภอปัว ตำบลศิลาแดงในหลายๆหมู่บ้าน ได้แก่ บ้านคอนไชย บ้านหัวน้ำ บ้านฝาย บ้านหัวคอก บ้านคินตก บ้านศาลา และบ้านเอื้อ มีการรวมกลุ่มแม่บ้านของแต่ละหมู่บ้านรับจ้างทอผ้าพื้นเมือง มีทั้งที่ใช้ฝ้ายย้อมสีจากธรรมชาติ และใช้ฝ้ายย้อมสีเคมี ซึ่งเป็นการรวมตัวของแม่บ้านในลักษณะเป็นองค์กรที่ค่อนข้างเข้มแข็ง เพื่อพยายามรักษาวัฒนธรรมการทอของหมู่บ้านไทลื้อ เพื่อสร้างเครือข่ายการผลิตในการเพิ่มคุณภาพและประสิทธิภาพการผลิต และเป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับผู้ว่าจ้าง ซึ่งจังหวัดน่าน และชาวไทลื้อเองก็มีชื่อเสียงทางด้านการทอผ้าและมีเอกลักษณ์ของลวดลายผ้า จึงทำให้งานทอผ้าของที่นี่สามารถสร้างอุปสงค์ได้ ลักษณะดังกล่าวแสดงถึงความเด่นชัดของภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่ได้ไปสัมพันธ์กับเศรษฐกิจสมัยใหม่ นอกหมู่บ้าน จึงเลือกพื้นที่นี้ศึกษาเป็นกรณีศึกษางานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง

1.5 วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง แบบแผนการผลิตหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง : กรณีศึกษาหมู่บ้านไทลื้อในจังหวัดน่าน เป็นงานวิจัยเชิงประจักษ์ (Empirical research) เพื่อศึกษาให้เห็นถึง แบบแผนการผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมืองของชาวไทลื้อในจังหวัดน่าน ซึ่งเป็นงานที่มีพื้นฐานจากศึกษาสภาพการผลิตภายในของชุมชนผสมผสานกับระบบเศรษฐกิจนอกหมู่บ้าน ผลกระทบที่เกิดขึ้น และการนำ

เสนอแนวทางปรับปรุงให้เป็นแหล่งจ้างงานและรายได้ของชาวชนบท จึงได้ทำการศึกษาในเชิงสังคมเศรษฐกิจ (socio-economics approach) ที่มีกรอบการมองปัญหาและการเก็บข้อมูล จากพื้นฐานทางเศรษฐศาสตร์ประกอบกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมร่วมกัน

การวิจัยในครั้งนี้ สามารถแบ่งขั้นตอนวิธีการวิจัยเป็น 3 ส่วนใหญ่ๆ คือ

1. การวิจัยจากเอกสาร (Documentary Research) เป็นการศึกษาและทำความเข้าใจแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้ในการวิเคราะห์และการศึกษา รวมทั้งข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ แนวคิดเกี่ยวกับสาขาเศรษฐกิจนอกระบบในชนบท (rural informal sector) แนวคิดด้านวัฒนธรรมชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น (local wisdom) ซึ่งมีนัยเป็นแนวคิดทางเลือกการพัฒนา แนวใหม่ เพื่อใช้สำหรับการวิเคราะห์เชื่อมโยงกับข้อเท็จจริงจากการสำรวจในพื้นที่ โดยศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (secondary data) ได้แก่ ศูนย์บรรณสารสนเทศคณะเศรษฐศาสตร์ สถาบันวิทอบริการ ศูนย์เอกสารแห่งประเทศไทย สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม กระทรวงอุตสาหกรรม คณะกรรมการยุติธรรม และสันติแห่งประเทศไทย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา มูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย สมาคมพัฒนาประชากรและชุมชน เป็นต้น นอกจากนี้ ยังรวมถึงข้อมูลข่าวสารที่ได้จากการเข้าร่วมประชุมสัมมนาในหัวข้อที่เกี่ยวข้อง

2. การวิจัยภาคสนาม (field research) เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่เก็บข้อมูลปฐมภูมิ (primary data) ในหมู่บ้านไทลื้อ จำนวน 2 หมู่บ้าน คือ บ้านดินดก หมู่ 4 และบ้านหัวน้ำ หมู่ 5 ตำบลศิลาแดง อำเภอปัว จังหวัดน่าน โดยศึกษารายละเอียดเป็นกรณีศึกษา (case study) ของกลุ่มธุรกิจชุมชนที่ผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง 2 กลุ่ม เป็นการศึกษาด้วยการใช้ระเบียบวิธีวิจัยสำรวจ (survey research) โดยแบ่งการเก็บข้อมูลระดับภาคสนามเป็น

2.1 ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน โครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของหมู่บ้าน แบบแผนการผลิตและความสัมพันธ์ในการผลิต งานหัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง พัฒนาการของการรวมกลุ่ม โดยใช้การสัมภาษณ์เฉพาะราย การสังเกต และการบันทึกภาคสนาม

2.2 ข้อมูลด้านสังคม เศรษฐกิจของครัวเรือนที่เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้า โดยใช้การออกแบบสอบถาม (questionnaire survey) จากครัวเรือนตัวอย่าง (sample households) การออกแบบสอบถามมุ่งประเด็นต่อไปนี้

ภูมิหลังของสมาชิกกลุ่ม การประกอบอาชีพและรายได้ของสมาชิกในครัวเรือน การอพยพแรงงานของสมาชิกในครัวเรือน ลักษณะการถือครองที่ดินและจำนวนที่ดินถือครอง การออมทรัพย์และการระดมเงิน สภาพการทำงานและชั่วโมงการทำงาน การลงทุนด้านการผลิตและผลตอบแทน ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ การพัฒนาเทคโนโลยีการผลิต การตลาด ผลกระทบจากการรวมกลุ่มทอผ้าที่มีต่อตัวสมาชิก ครอบครัว และ ชุมชน ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ ระดับรายได้ ความเป็นอยู่ และคุณภาพชีวิตของครัวเรือนสมาชิก การอพยพแรงงานออกจากหมู่บ้าน วัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ทั้งนี้ ในการสำรวจจากแบบสอบถาม ผู้ศึกษาทำการเลือกตัวอย่าง (sampling) ที่จะศึกษาแบบอาศัยความน่าจะเป็น (Probability sampling) โดยการสุ่มอย่างง่าย (simple random sampling) ด้วยวิธีการจับสลากแบบไม่แทนที่จากรายชื่อสตรีที่เป็นสมาชิกกลุ่มทอผ้าของแต่ละหมู่บ้าน เนื่องจากประชากรมีความแตกต่างกันน้อย ขนาดกลุ่มตัวอย่าง (sample size) ที่กำหนดคำนวณได้จากสูตรในกรณีที่ทราบจำนวนประชากร และมีจำนวนไม่มาก (บุญชม ศรีสะอาด, 2535: 38-39) ซึ่งได้ใช้สัดส่วนของประชากรจำนวน 0.5 ต้องการระดับความมั่นใจ 95% และยอมให้มีความคลาดเคลื่อนได้ 5% ผลการคำนวณขนาดกลุ่มตัวอย่างพบว่า หมู่บ้านทั้งสองมีสมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมดจำนวน 56 ราย จะต้องสุ่มตัวอย่างจำนวน 49 ราย แต่เนื่องจากในช่วงเวลาที่เก็บข้อมูลภาคสนาม สมาชิกกลุ่มทอผ้าบางคนไปทำธุระนอกหมู่บ้าน ผู้ศึกษาจึงได้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเพียงจำนวน 44 รายซึ่งมีค่าใกล้เคียงกับการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างกรณีใช้ตารางของ Krejcie และ Morgan (บุญชม ศรีสะอาด, 2535: 39-41) สูตรคำนวณที่ใช้กำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง คือ

$$n = \frac{p(1-p)}{\frac{e^2}{Z^2} + \frac{p(1-p)}{N}}$$

เมื่อ n แทน จำนวนสมาชิกกลุ่มตัวอย่าง

p แทน สัดส่วนของประชากรที่ผู้วิจัยกำหนดจะสุ่ม

Z แทน ระดับความมั่นใจที่ผู้วิจัยกำหนดไว้

Z มีค่าเท่ากับ 1.96 ที่ระดับความมั่นใจ 95 % (ระดับ 0.05)

e แทน สัดส่วนของความคลาดเคลื่อนที่ยอมให้เกิดขึ้นได้

N แทน จำนวนประชากร

3. การนำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจมาแสดงในตาราง โดยใช้โปรแกรม SPSS for Windows เพื่อวิเคราะห์การแจกแจงของข้อมูล คำนวณหาค่าร้อยละและค่าเฉลี่ยต่างๆ รวมทั้งการนำ

เสนอแบบพรณาคความวิเคราะห์ ถึงแบบแผนการผลิตและความสัมพันธ์ของการผลิตงาน หัตถกรรมทอผ้าพื้นเมือง ของกลุ่มทอผ้าพื้นของหมู่บ้านในเขตตำบลศิลาแดง อำเภอปัว จังหวัด น่าน ทั้งในแง่ผลกระทบของการรับจ้างผลิตงานหัตถกรรมที่มีต่อการจ้างงานและรายได้ในหมู่บ้าน และ วิเคราะห์ว่ามีปัจจัยอะไรที่ทำให้ประสบความสำเร็จหรือมีอุปสรรคอย่างไรในการพัฒนาให้ เป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่ถาวร รวมทั้งนำผลการศึกษามาจากข้อเท็จจริงที่เกิดขึ้นเพื่อนำมาสู่ข้อสรุป ในเชิงแนวคิดอย่างเป็นระบบ

1.6 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. มีความเข้าใจถึงระบบการผลิต และความสัมพันธ์ระหว่างการผลิตผ้าทอพื้นเมืองใน หมู่บ้านกับภาคเศรษฐกิจสมัยใหม่ นอกหมู่บ้านได้รอบด้านยิ่งขึ้น
2. ทราบถึงผลกระทบด้านรายได้และการจ้างงานของการรวมกลุ่มทอผ้าภายในหมู่บ้าน ตลอดจนทราบถึงปัจจัยเสริมและอุปสรรคในการพัฒนาให้ เป็นอาชีพเพื่อสร้างรายได้ที่ถาวรต่อไป
3. แบบแผนการผลิต และความสัมพันธ์การผลิตงานหัตถกรรมทอผ้าของหมู่บ้านไทลื้อ ในจังหวัดน่าน ที่ได้ศึกษาและนำเสนอ มีนัยที่เป็นทางเลือกการพัฒนาที่เหมาะสมที่สามารถเพิ่ม รายได้และการจ้างงานให้กับผู้คนในชนบทบางเขตได้ทางหนึ่ง รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการ กำหนดมาตรการและนโยบายการส่งเสริมและกระจายอุตสาหกรรมชนบทที่จะเลือกใช้ อุตสาหกรรมพื้นบ้านได้

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย